

Ladislav Fuks – Pan Theodor Mundstock

Když přišel z nákupu, byla téměř tma, a tak hned v předsínce rozsvítil. Objevil se jeho stín, a než se odvážil pohlédnout zpět na dveře, stín se vrhl na dopisní schránku a pak do pokoje.

Jeho stín stiskl knoflík lampy, roztrhl obálku a přelétl první a poslední řádku.

Klesl do křesla u psacího stolu a jeho oči ustrnuly na Kolumbově plachetnici na bledém stínidle lampy.

„Mám zničené nervy, Mone,“ řekne svému stínu s pohledem upřeným na loď, „když se ve schránce něco bělá, hned vidím předvolánku, a zatím není na obálce ani úřední razítko.“ A v duchu si myslí: mám zničené nervy, ale teď by už můj stín Mon mohl jít.

Stín se z něho stáhl a na jeho čelo a hrud' dopadlo bledé světlo lampy. „Bohu díky,“ zašeptal a zlehka pohládl tvora, který si mu zatím stoupl k nohám. Tvor měl, jak se mu zdálo, kropenaté tílko, jasně červená očka a žlutý zobáček a teď k němu vzhlížel pln radosti, že šťastně přišel z nákupu.

„Šťastně jsem přišel z nákupu, ale mám zničené nervy, slípko,“ řekne smutně, „je to normální dopis a já hned vidím předvolánku. Vždyť se na tu schránku nemohu ani kouknout.“ (...)

Tu noc se mu zdálo, že tma kolem jeho postele má jakýsi nezvykle červený nádech. Cítil horkost, a tak načervenalost tmy přičítal vlastní zvýšené teplotě. Nachladil jsem se, jak jsem šel ke Šternům, přemítal, je listopad a já jsem se nachladil. Ale věděl, že se nenachladil. Je to z prášků, jistě to mám z prášků, přemítal. Ale věděl, že to není ani z prášků. Pravou příčinou horečky slaboulnice tušil a mnoho naděje, že mu nepronikne k vědomí, v něm nebylo.

Jasnovidný!

Byt to otrěsný objev.

Vzpomínal, že někde slyšel, že prý takové případy jsou, ale vyskytují se v přírodě velmi vzácně. Kde to slyšel, nevěděl. Pochyboval, že by to bylo u řeky Váhu, obyčejná cikánka by jistě takové vědomosti neměla. Snažil se rozpomenout, zdali tím netrpěl již dříve. Nevzpomněl si. Ale lidé to v něm zřejmě tušili. Tím se dalo vysvětlit, proč ho zastavovali a vyptávali se ho na nejrůznější věci. Kdyby byl potkal pana Vorjahrena, jistě by se zastavil i on. Ale to všechno nebylo to pravé. Otrěsnost případu spočívala v tom, že se to u něho projevilo, kdy se toho člověk nejméně nadál: v době, kdy začíná nejstrašnější pronásledování Židů, transporty do koncentračních táborů, po měsících vlastního nepopsatelného utrpení a vyčerpání... Zbývala tu strašlivá záhada, skrytá za oponou věcí, a její jméno bylo účel. Účel jasnozření. To slovo se dralo do jeho myšlenek, bušilo o stěny spánků, domáhalo se vysvětlení.

(...)

Budoucnost byla plná hrůz. Ale jakých, zatím sám nevěděl ani při svých jasnovidných schopnostech.

Občas potkal v domě paní domácí Hekšovou. Jakmile ho spatřila, začala tiše plakat. Z toho usoudil, že hrůzy zná, ale nevyzvěděl žádné. Někde bouchly dveře, rychle si otřela oči a utekla. Ale zpravidla nebouchly a utíkal on. Navštívit Moše Hause? O tom přemýšlel, ale podruhé se k němu neodvážil. Ne proto, že Moše Haus byl chudák, který myslel na duchy, ale právě proto, že měl zprávy z obce a od něho by neprchl. Než by dospěl ke dveřím z jeho bytu, zakopl by o tisíc věcí a hrůzy by zvěděl všechny. A tak se modlil, aby o nich nezvěděl odjinud, nebo, nedej bože, nepřišel na ně sám. Ano, děsil se představ svých jasnovidných schopností, děsil se. Hrůzy neznat bylo bezpečnější. Aby mu urvaly kus nervu, stačilo ťuknutí o schránku, aby mu rvaly všechny najednou, nesnesl. Člověk tak silný není a zvláště ten, kdo se jmenuje pan Theodor Mundstock a žije v nacistickém pekle.

Jednou se stalo, že ťuknutí byl ušetřen. Poštu mu dala paní Hekšová, která ji našla ve vlastní schránce. Nemohla od něho prchnout a on nemohl od ní. Pošta byla jako štafeta, k níž je třeba podání dvou rukou, nebo jako společné pouto. Protože to bylo v přízemí, otevřely se dveře a vyšla paní správcová, která tam měla být. Měla strakaté šaty a mokré ruce.

„Právě peru,“ řekla.

Byl to pohled na město s mořem střech a věží, jaký se prodává v trafikách. Když jej obrátil, viděl úhledné písmo a okamžitě poznal, že tak psával pan Vorjahren. Léta, kdy sedávali v Havelské. Tužil katastrofu. Ale byla tu paní Hekšová a Čivrná a musil se držet.

Vážený pane Mundstock.

Srdečně Jich zdravím a přeju Jim hodně zdraví a vše nejlepší. Nemohl jsem se k Nim už odhodlat, vyčítají mi to co nejmiň. Nevědí, jak mě to rmoutí. Zítřejdu. Zdalipak se ještě uvidíme? Kdyby ne, vzpomenou si někdy na svého starého kolegu z konopí, provazů a nití, a kdyby snad přece jen se střetli se slečnou Ruth, jako že se to sotva stane, pozdravují ode mne i Ji. Bůh Jich opatruj.

Samuel Vorjahren.

Zbledl.

Vidouc ho, paní Hekšová se začala chvět, ale musila se držet. Byla tu paní Čivrná.

„Známý jen píše, že jede do ghetta...“ vydechl a utkvěl na razítku.

Bylo čtvrté.

Jel včera. Lodž? Terezín? To na lístku nestálo.

„Snad se to nesmí psát, asi se to trestá...“

Zahřměl příval slov a kmitl strakatý rukáv. Rozhlédl se a shledal, že je tu sám s paní správcovou, paní domácí utekla. Poslední slova, která slyšel, byla, že to tam může být napsáno tajným písmem.

V pokojíčku rozsvítil lampu a lístek četl proti jejímu světlu. Když ho četl popáté, znal ho nazpaměť, ale tajný inkoust neobjevil. Ale copak chtěl vědět, kam pan Vorjahren jel? Otevřel skříňku u lampy a lístek uložil, jak dělal s každým, který dostal. Měl jich tam už šest a mezi nimi i štůček žlutých dopisů. Skříňka byla černá, ebenová a vypadala jako rakev, do které se ukládají truchlivé vzpomínky.

Pak ho obešla hrůza.

Pro slávu boží, pan Vorjahren!

U nohou se mu zažlutil zobáček a d'obl do tkaniček jeho bot.

Kdo ještě ne?

Šternovi, paní Hekšová, Radnitzerovi, Bäckrovi, Kolb, Haus, Ruth Krausová... Ale Radnitzerovi už byli předvoláni na Pohořelec a Bäckrovi jednají s Kopytem o úschovu věcí. Zbývá paní Hekšová, Kolb a rodina Šternů. S Hausem se už nepočítá, brzy se zblázní. Ruth Krausová...? Sklopil oči a zatřásl nohou. Okřídlený tvoreček držel v zobáčku dvě šňůrky... Chudák, chce, abych šel spát, a zatím...

Mon stál za dveřmi a číhal.

- Zatím, řekl, může přijít na řadu i on, nějaký pan Theodor Mundstock.

Ten pan Mundstock, který sedí na pohovce, má rozvázané boty a počítá, kdo už ano a kdo ještě ne, který má šedou tvář, krk se mu propadává, v noci nespí, zestárl o celý věk za tři roky, kdy přišli nacisté a všechno pokryli svým hnědým šerem.

Nemilosrdný čas, který uchwátí jeho ubohý život.

Sedí na pohovce, podpírá se o kolena, hlavu v dlaních, a cítí, jako by se pokoj i tvor ztratily v mlze.

Vidí třiadvacetiletého mladíka česat si před zrcadlem černé vlasy, rovnat zelenou kravatu a kapesníček. Je téměř osm hodin, ale mladík má zřejmě dost času. Pak nechá klobouk na židli a jde. A on, pan Mundstock, vstane z pohovky a jde za ním jako za vlastním stínem. Kolem parku, Maislovou ulicí, kolem židovské radnice, synagogy. Po schůdkách na třídu, přes ní, a je v Havelské. Před tím známým domem, zeleným jako jeho kravata. Průjezd, dřevěné schody. U jedněch dveří v prvním patře dost bídná cedulka „Menache Löwy, Konopí, provazy a nitě“. Sáhne po klíče, a pan Mundstock vklouzne za ním jako za vlastním stínem.

- Dobřejtro, řekne mladík, sundá sako a posadí se za stůl, dobřejtro, a pan Mundstock, který ho pozoruje jako svůj vlastní stín, myslí si, je dobře, když se člověk češe, má slušnou kravatu, vždyť na tu se lidé dívají první, když se nechtějí dívat výš, jak tvrdí Haus, co je také prodává.

Ale všimnout si sebe jako tenhle a mít takové způsoby, ne, s tím to asi moc dobře neskončí, jsem to vůbec já? Ale tu mladík promluví.

Na toho, který je za stolem před ním. To je také mladík, ale o něco starší a ne tak pečlivý na zevnějšek a také ani nesedí bez saka.

- Tak co, pane Vorjahren, jak užili včerejší neděle?

- Ale byl jsem se kouknout na fotbal. Na A. C. Spartě, vědí? Byl to pěkný zápas, ale...

- Já jsem byl zase v botanické zahradě, směje se mladík pan Mundstock, no a pak v kinoautomatu U Vejvodů na Gretě Garbo. Vědí, seděli jsme v lóži na balkóně jako maharádžové... a náhle se zarazí, podřekl se, ale je pozdě, a pozorujícího pana Mundstocka píchne u srdce...

- S Krauskou, dodá mladík Vorjahren od předního stolu, poslechnou, to by nebyla špatná partie, je to zgruntu hodná ženská a narodila se sedmého, to je jejich číslo. Oni jsou přece mladej praktickej člověk... (...)

A mladík pan Mundstock otevře účetní knihu a začne zapisovat a počítat, počítá a zapisuje, jako by zahlazoval stopy svého žalu, kolik měsíců a týdnů, kolik metrů, korun a haléřů a nepromluví, nepromluví, jen když se dostane k položce, kde účtují Excelsior, provaz o průměru devadesát milimetrů, ozve se, řekne Excelsior, nejlepší kvalita, a pan Vorjahren se otočí a řekne aušus, ale když oni holt mají na všechno svou metodu, to nic...

A druhý den se to opakuje přesně jako včera.

A pak třetí, čtvrtý, pátý, až šestý den je šábes a sedmý neděle, ale po neděli znovu do pátku a nanovo...

A tu pan Mundstock vidí, jak jednoho dne po schodech sestupuje starší pán. Vyjde z domu, jde kolem parku, kráčí Maislovou ulicí, s úctou mine židovskou radnici, u synagogy vyjde na chodník a přejde do Havelské. A už je před šedým domem. Průjezd, schody. Na dveřích v prvním patře skleněná tabulka „Löwy a Rezmovič, Konopí, provazy a nitě“. Vezme za kliku a pan Mundstock vklouzne za ním, za starším pánem, vlastním stínem.

- Dobré jitro jim přejí, páni, řekne starší pán a pověsí svrchník na věšák, i klobouk. Pak si sedne za stůl. Pan Mundstock, který to pozoruje jako svůj stín, kývne. I to ostatní je v pořádku, vlasy zdaleka ne tak učesané, ostatně, vždyť je už nemá ani tak černé, no a kravata, ta je také zcela běžná, šedivá, zcela jako dům, který už přece také není zelený, vždyť co na tom, že se na kravaty lidé podívají, když nechtějí výš, jak kdysi tvrdil Haus, pokud ještě neměl vetešnictví a prodával je? Kdepak, myslí si pan Mundstock, to je někdo jiný než ten bývalý mladík, co tu kdysi seděl, tohle jsem já snad už spíš... A tu starší pán promluví.

- Tak co, jak strávili včerejší neděli, pane Vorjahren? Jeden starší pán před ním se otočí.

- Ale byl jsem v Chuchli, kouknout se na dostihy. Na koně, vědí? Byly to pěkné závody, ale...

- No, neděle byla hezká, říká starší pán Mundstock, já byl v botanické zahradě a pak v kinu, v tom Alfa, na „Hraběnce Walewské“ s Gretou Garbo. Seděli jsme v přízemí v patnácté řadě... a zarazí se, podřekl se a je pozdě, a pana Mundstocka, který to všechno pozoruje, píchne u srdce. Ještě...

- S Kraus, řekne Vorjahren, poslechnou, to by nebyla zlá partie! To je zgruntu hodná paní a je rozená sedmého. A oni jsou starší praktický člověk... (...)

A starší pán Mundstock se skloní nad účetní knihou a počítá a píše, kolik měsíců, metrů, korun, a nic nepromluví, nepromluví, jen když dojde na Excelsior, podotkne, výtečná kvalita, a pan Vorjahren před ním odpoví aušus, ale když oni musí mít na všechno nějaký svůj postup, ale odpustí, nic ve zlém, a pan Theodor Mundstock, který to vše pozoroval jako vlastní stín, si oddychne a jde...

Ano, takhle to bývalo.

Všechna ta léta v Havelské, den co den kromě sobot, kdy se držel šábes, a nedělí, svátků a dovolené, stále dokola, už se to ani nespočítá, až jednoho krásného dne...

Nebe je špinavé a vzduchem lítá sníh s deštěm. Kolem radnice běží starší pán, kolem synagógy, do Havelské, do šedého domu, do dveří s tabulkou. Vpadne dovnitř, ale už neřekne ani dobrý den, promoklý klobouk a kabát nepověsí, uvnitř je peklo.

Stoly zotvírány, zásuvky vyházeny, židle roztlučeny, kde sedával pan Vorjahren, halda papírů. Bože, nespletl se v patře? V tom za ním někdo zařve Ausweis...

Před sebou vidí člověka v šedozeleň uniformě, rozkročeného a hledícího na jeho šedou otlučenou kravatu...

Uniforma mu připadne, jako by měla barvy domu dvou generací.

„Also was denn, sie Hure, worauf sie noch warten,“ vzkřikne rozkročený, „sie sind doch Theodor Mundstück oder Mundstock, ne? Jste úředník u zdejší posraný firmy s provazy? Also, sie sind entlassen, sie unverheiratete jüdische Sau...“

Uvědomí si, že je svobodná židovská svině a propuštěn.

Uvědomí si – konec.

Vezme legitimaci a odchází.

Dolů po dřevěných schodech.

Z průjezdu.

Z Havelské ulice.

Přes zablácenou třídu kolem synagógy, židovské radnice.

Po třiceti letech.

Doplouží se domů.

Odemkne předsíň, vejde do pokojíku. Zmoklý klobouk neodloží, kabát nepověsí. Sedne si na pohovku a sedí, sedí, déšť se sněhem z něho kape a kape a něco uvnitř něho jako by se *štěpilo*.

Pak dá hlavu do dlaní a obestře ho mlha.

Pláče jako mladík, jako třináctiletý hoch o pohřbu rodičů, jako venku šedé zachmuřené nebe, jeho slzy se mísí s deštěm, stékajícím s klobouku, napadá ho, svobodná židovská svině, která pláče, a v té chvíli, kdy ho to napadne, něco uvnitř něho *se rozštěpí*.

Z deště a slz u jeho nohou vyvstane *stín*.

Jeho jméno je Mon. Jinak ho nemůže nazvat.

Pan Mundstock na pohovce s hlavou v dlaních si na všechno vzpomněl a rozplakal se. Zničený, ztýraný, ubitý, spatřil kolem sebe mlhu s předměty a s bytostí, zděšeně kolem něho běžící s tkaničkami bot v zobáčku, a poznal, že je konec.

A mlha kolem něho se rozplyne, všechno je zřetelné a ostré, překročí tvora, který ho divoce tluče do bot, překročí vypadlé tkaničky, po nohou, které se mu vyzouvají z bot, vrávorá ze dveří. Dveře za ním bouchnou, zámek zaskočí. Myšlenka, kterou postřehne, je, že se pan Vorjahren mýlil. Všechna léta o provazu Excelsior. (...) Ocitá se v předsínce, strhuje závěs, sahá do skříně, souká kus provazu na památku...

V pokojíku zatím propuká děsný zmatek. Do dveří buší rány, jako by samo zoufalství na ně nalétávalo a tlouklo křídly, dveře se chvějí, třesou, otřásají, ale zámek je zapadlý. Do dveří z chodby buší jiné rány a jakýsi lidský hlas...

Bezvládně leží u skříně s provazem na krku, zatímco venku na chodbě se chvěje paní Čížková vedle svého muže, který ji uklidňuje a pomalu, ale jistě se šperhákem dobývá do dveří.

Posléze, když otevřeli i dveře pokojíku a nahlédli dovnitř, spatřili, že na prahu cosi leží. Pan Čížek tu věc zvedl a donesl k oknu. Byl to holoubek s popelavě šedým peřím, cihlově hnědýma nožkami a tmavým zobáčkem. Jeho křídla byla zlomená a peříčka na hrudi splená kapkami krve.

V druhé části knihy prolomí své zoufalství, překoná svůj chorobný strach z předvolání, přestane unikat ze skutečnosti. Mon mizí a slípka (holoubek) je mrtvá (-ý). Uvědomí si to, co mu pan Vorjahren pravidelně opakoval – že je praktický člověk – a začne se systematicky připravovat na koncentrační tábor – promýšlí, jakých chyb by se měl vyvarovat, jak nejlépe sbalit kufr, aby nebyl na cestu příliš těžký, trénuje tahání těžkého kufru a jeho správné držení, spí na pryčně, zkouší, jak bude mluvit s dozorci, jak se chovat, aby neprovokoval, moří se

hladem a zkouší si i svou vlastní popravu... Jeho příprava mu dodá naději. S čím nepočítá, je jeho náhlá smrt – při přecházení ulice na shromaždiště jej náhle přejede německý nákladník.

Ausweis – průkaz, doklady;

ausus – zmetek, nepodařený výrobek;

šábés – židovský svátek (něco jako křesťanská neděle, židé od pátečního východu hvězd do sobotního východu nesmí pracovat ani si užívat, mají světit boha),

Also was denn, sie Hure, worauf sie noch warten - Co je? Ty ... (velmi vulgární nadávka), na co ještě čekaj?

sie sind doch Theodor Mundstück oder Mundstock, ne? - Jsou přeci Theodor Mundstück nebo Mundstock, ne?

Also, sie sind entlassen, sie unverheiratete jüdische Sau – jsou propuštěný, svobodná židovská svině;

FUKS, Ladislav. *Pan Theodor Mundstock*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1963.

- 1) Vyprávění probíhá běžnou er-formou (vypravěč sděluje, co vidí ve 3. osobě), ale je to obvyklý pohled? Proč nejsou užity uvozovky?
- 2) Kdy a kde se příběh odehrává?
- 3) Jak se pan T. Mundstock brání děsivé skutečnosti?
- 4) Kdo je Mon a co je slípka? Jak je tvor popsán v úvodu a jak v závěru?
- 5) Proč se pokusil v závěru ukázky spáchat sebevraždu?
- 6) Byl provaz Excelsior výborné kvality, nebo aušus? Který z pánů měl pravdu?
- 7) Autor je známý svým výrazným smyslem pro detail (každý zmíněný motiv v knize se vrátí v drobné obměně nebo jiném významu). Porovnej scénu, kdy jde do práce jako mladík, jako starší pán a v den, kdy je propuštěn.
- 8) Jakým jazykem mluví mladík a jakým starší pán?
- 9) Jak nazýváme jazykový prostředek, jímž se oslovují muži v tomto (židovském) prostředí?
- 10) Je možné se na koncentrační tábor připravit?
- 11) Končí kniha tragicky, nebo dobře?

Řešení:

- 1) Není to obvyklý pohled, většina děje se odehrává panu Mundstockovi v hlavě, proto tu nejsou ani uvozovky, rozhovorů je zde jen minimum. Jedná se o složitý mnohovrstevnatý text.
- 2) Za druhé sv. války v Praze.
- 3) Uniká do světa představ, ztrácí kontakt s realitou.
- 4) Mon je jeho stín, jeho svědomí, druhé já, jeho vnitřní hlas, slípka je holoubek.
- 5) Byl propuštěn po 30 letech z práce vojákem v uniformě, uvědomuje si, že nastává konec, že je degradován. (Stává se metařem).
- 6) Aušus, pan Vorjahren měl pravdu.
- 7) Mladík – zelená kravata, zelený dům, bídná cedulka, jako za vlastním stínem, velmi upravený, botanická zahrádka, starší pán – šedá kravata, šedý dům, jiná cedula, už ne tak upravený, jde za vlastním stínem, botanická zahrada... zůstává Greta Garbo a jeho přítelkyně Ruth Krausová, kolega Vorjahren, provaz Excelsior...
- 8) Mladík nespisovně, starší pán spisovně – zmoudřel...
- 9) Onikání – vyjádření maximální úcty, známe z prostředí služebnictva, kdy služební onikaly svým pánům (přidával se vztah důvěry a pozitivního vztahu).
- 10) Ne.
- 11) To záleží na jednotlivci, jak to vnímá. Nečekaná smrt je tragická, ale čekalo ho v koncentračním táboře něco dobrého? Měl velkou šanci přežít ho?